

A BÉKÉS VÁRMEGYEI ISKOLÁN KÍVÜLI NÉPMŰVELÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

BEVEZETÉS

Az első világháború és a Tanácsköztársaság után napirendre került az iskolán kívüli népművelés kérdése. Haller István miniszter a népművelés évi dotációját felemelte, de a munka akkor vett igazán lendületet, amikor a 210.537.IV. számú rendeletében kötelező feladatként megjelölte, hogy törvényhatóságokként Szabadoktatási Bizottságokat hozzanak létre. A bizottság elnöke az alispán, ügyvezető elnöke a királyi tanfelügyelő volt, előadója és jegyzője a szabadoktatási titkár, akit a közoktatásügyi miniszter nevezett ki, tagjai pedig azok lehettek, akik részt vettek a törvényhatóság területén folyó népművelési tevékenységben.

Ezen rendelet értelmében alakult meg a Békés Vármegyei Szabadoktatási Bizottság, melynek ügyvezető elnöke Mikler Sándor királyi tanfelügyelő volt, titkári teendőivel az 1921. január 25-én kelt 142.690/142.690/1920.IV.a. számú rendelettel dr. Cs. Varga Antal debreceni tudományegyetemi könyvtárórt bízta meg a kultuszminiszter. A bizottság csak rövid ideig működhetett ebben a felállásban, mert 1922. március 22-én Szentkerszty Tivadar vette át a vármegyei tankerület vezetését, és dr. Cs. Varga Antal helyett – aki felmentését kérte – Tantó Józsefet, a békéscsabai V. kerületi állami iskola igazgatóját iktatták be titkárként a 125.422/1922.III.b. VKM. rendelettel.

1922 őszén az iskolán kívüli népművelés területén is nagy változás állt be. Az október 14-én kelt 132.238/922.III.b. VKM rendelet megszüntette az Országos Szabadoktatási Tanácsot és helyette a 123/500/922.III.b. rendelettel, az Iskolánkívüli¹ Népművelési Országos Bizottságot hozta létre. A központi átszervezést követő lépés a törvényhatóságokéinti Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok megalakítása volt, amely csak nevében változott, tiszti karának összetétele nem. Így a mindenkori alispán, a tanfelügyelő és a VKM által kinevezett titkár látta el a vezetői tisztségeket. Mivel Tantó József titkári kinevezését a Szabadoktatási Bizottsághoz a rendelet megjelenése előtt alig egy hónappal (1922. szeptember 14-én) kapta meg, megbízatását érvényben hagyták, aki élve a bizalommal két évtizedig töltötte be ezt a posztot.

¹ Korabeli dokumentumok írásmódja szerint.

AZ ISKOLÁNKÍVÜLI NÉPMŰVELÉSI BIZOTTSÁGOK TEVÉKENYSÉGE

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok feladata egyrészt az iskola által hagyott hiányok pótlása, másfelől a különböző iskolafokokat végigjárt emberek továbbművelésének megszervezése volt.

A vallás- és közoktatási minisztérium a 30.773/1924.VIII.a. számú rendeletben határozta meg a feladatköröket, melyet a Népművelési Bizottság első évkönyvében is közzétettek:

- „1. *analfabéták oktatása*
2. *népművelési előadások*
3. *népművelési tanfolyamok*
4. *népfőiskolák, szabadegyetemek*
5. *ifjúsági és legényegyesületek ügyei*
6. *a népiskolákkal kapcsolatos ifjúsági könyvtárak ügyei*
7. *népkönyvtárak*
8. *ifjúsági és egyéb olvasóköri*
9. *a nép számára való irodalom*
10. *közművelődési egyesületek ügyei*
11. *népházak ügyei*
12. *mesedélutánok*
13. *műkedvelő előadások, tánctanfolyamok ügyei*
14. *a külföldön élő magyarságnak az iskolánkívüli népműveléssel kapcsolatos kulturális gondozása*”.²

A felsorolt feladatok alapján a Népművelési Bizottságok hatáskörébe tartozott annak eldöntése, hogy a helyi sajátosságoknak, igényeknek megfelelően mely területeken szervezzenek programokat.

Az előadók feladata volt, hogy a tanfolyam kezdete előtt két példányban elkészítsék a tanmenetet, majd aláírva eljuttassák a Népművelési Bizottsághoz. A feldolgozandó anyagot tárgykörönként előadási egységekre bontva kellett feltüntetni, arra törekedve, hogy – elkerülve a túlterhelést – a rendelkezésre álló idő alatt és a sajátos helyi körülmények között ténylegesen elvégezhető legyen.

Az oktatók aláírásukkal kifejezték, hogy a tanmenet saját munkájuk, és azért személyes felelősséget vállalnak. Olyan tanfolyamok indítási kérelmét, amelyhez nem mellékeltek a tanmeneteket, érdemi tárgyalás nélkül elutasította a Népművelési

² Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának I. évkönyve*. Kőrösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1928. 32.

Bizottság. A tanfolyamok időtartamát 60–80–100–120 órában határozták meg, ami függött a tananyagtól és a törvényhatóság anyagi kondícióitól. A feldolgozandó ismeretek összeállításánál a tanítóknak figyelembe kellett venniük, hogy napi két és fél óránál hosszabb foglalkozásokat nem lehetett tartani.

Analfabéta-tanfolyam

Az egyik legégetőbb probléma Békés vármegyében az analfabetizmus volt. Ennek objektív okait a közlekedési viszonyokban látták a bizottságok tagjai, hiszen az úttól félreeső tanyavilágot az esős ősze beálltával a járhatatlanná vált földutakon alig lehetett megközelíteni késő tavaszig. Ennek megfelelően a gyerekek eleinte csak nagy nehézségek árán jutottak el iskolába, de a '20-as évek végén már könnyebb volt a helyzetük, hiszen a Klebelsberg-program keretein belül épült iskolák sokkal közelebb kerültek a tanyai emberekhez. Az idősebbek azonban, akiknek a '10-es években vagy a '20-as évek elején még hosszú kilométereket kellett megtenniük az iskolába, többen be sem fejezték az elemi népiskolát. Ennek következtében az analfabéták aránya azokon a településeken volt a legnagyobb, ahol a lakosság nagy része nem a belterületen lakott, hanem a tanyákon.

Az analfabéta-tanfolyam célja az írásban és olvasásban teljesen járatlan vagy fél-analfabéta egyének számára az írás és az olvasás megtanítása volt. Az anyaghoz kapcsolni lehetett a négy számtani alpműveletet is, de ez nem volt kötelező.

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Írás, olvasás (írott és nyomtatott kis- és nagybetűk)	60	60	70	80
Számolás (négy alpművelet)	–	20	30	40
Összesen:	60	80	100	120

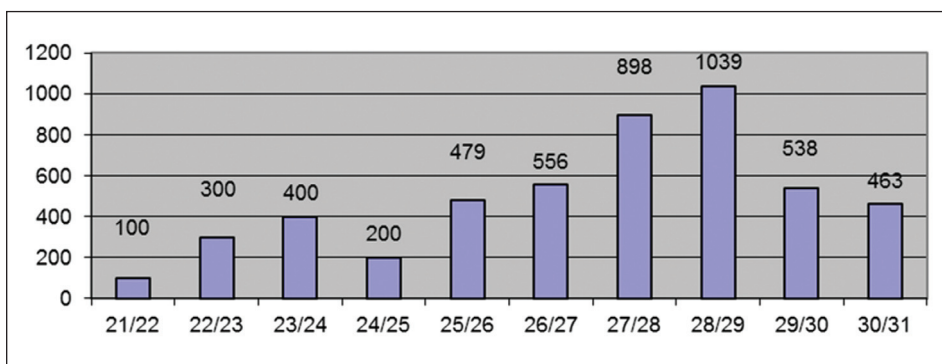
1. táblázat: *Analfabéta-tanfolyam tárgy és óraterve*

Forrás: Tantó József. (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929. 136.

A tanfolyamon maximum 30 fő vehetett részt egyszerre. A minimum létszámot 10 főben állapították meg, de a Népművelési Bizottság engedélyével kevesebb jelentkezővel is megindulhatott az oktatás. A tanfolyam tanulóinak névsorát a munka megkezdése előtt le kellett adni, ami azért volt fontos, mert a Népművelési Bizottság a tanulók számára a 882-4/668/1929.VIII.f. VKM rendeletének

megfelelően ingyenesen ábécéskönyvről és írószerekről gondoskodott. A résztvevők névjegyzékének összeállítását megkönnyítette az országgyűlési képviselőválasztó jogosultság megállapítását szolgáló összeírás, mely a jegyzőknél volt megtekinthető.

Békés vármegyében 1921-től minden évben rendeztek analfabéta-tanfolyamot, melyek egyre népszerűbbek lettek, az évtized végére tízszer többen jelentkeztek, mint a '20-as évek elején. Később drasztikusan esett a résztvevők száma, ami azzal magyarázható, hogy akkorra már az iskoláztatás kiszélesedett és a tankötelesek nagy része kijárta legalább a négy elemi osztályt.

1. diagram: *Analfabéta-tanfolyamon részt vett hallgatók száma Békés vármegyében*

Forrás: Tantó József: *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933.*

A felnőttek képzését a tanítók külön bérezésért végezték, de a pénzhiány itt is jelentkezett. Több helyen, így Békés vármegyében is az iskolaszék felhívta az iskolák figyelmét, hogy a takarékoság szem előtt tartásával télen úgy szervezzék a tanfolyamokat, hogy minél kevesebb világításra és tüzelőanyagra legyen szükség.

Alapismeretterjesztő³ tanfolyam

Az „*alapismeretterjesztő*” tanfolyamokat azzal a céllal indították, hogy a fiataloknál és a felnőtteknél jelentkező tudásbeli hiányt pótolják. A feladat nem az elemi népiskolai anyag újratanítása volt, hanem az alapismeretek felidézése és rögzítése. Ehhez, speciális tankönyv hiányában, az elemi népiskola IV., V. és VI. osztályában engedélyezett tankönyveket használták, természetesen az időkeret függvényében válogatva az ismeretek között.

³ Korabeli dokumentumok írásmódja szerint.

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Írás (folyóírás, helyesírás), fogalmazás	15	20	25	30
Olvasás (folyékony, értelmes és szép olvasás) és a szóbeli előadókészség gyakorlása	10	15	20	25
Gyakorlati számolás, mérés	20	25	30	35
Alapismeretek az elemi népiskolai ismeretkörökből, olvasmánytárgyalás vagy beszélgetés alakjában	15	20	25	30
Összesen:	60	80	100	120

2. táblázat: *Alapismeretterjesztő tanfolyamok tárgya és óraterve*

Forrás: Tantó József. (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929. 136.

Az oktatásnál figyelembe vették a tanulók előzetes tudását, így a nagyon heterogén összetételnél az írás, fogalmazás és számolás tárgyaknál megengedett volt a kezdő és haladó csoportok kialakítása. A Népművelési Bizottság engedélyével lehetőség nyílt arra is, hogy a felnőtt jelentkezők érzékenységét is szem előtt tartva külön indítsanak nők és férfiak számára csoportokat.

Népművelési, közműveltségi tanfolyam

A tanfolyamon az előadók olyan ismereteket nyújtottak, amelyeket hasznosítani lehetett a gyakorlati életben, segítették az önképzést és a lelki élet művelését is szolgálták. A tanítók számára előírták, hogy a tananyag a helyi életviszonyoknak megfelelő tudásanyagot tartalmazza úgy, hogy a tanulók az ismereteket bekapcsolhassák mindennapi tevékenységükbe. Fontos elvárásként jelölték meg, hogy a tárgyalt ismeretkörök között legyen pedagógiai összefüggés is.

A gyakorlati ismeretek megszerzése mellett az általános műveltség kiszélesítésére is lehetőséget adott a tanfolyam. Mivel ez már nem alapvető igényeket elégített ki, ezért fenti két tanfolyamtól eltérően takarékosági szempontból a Népművelési Bizottság 15 főben határozta meg az indításhoz szükséges minimális létszámot, a maximumot pedig 40 főre emelte.

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Az ember lelki és erkölcsi világa	6	8	12	12
Testtani, egészségügyi ismeretek	10	12	12	12
Szülőföld és honismertetés	6	6	9	9
Gazdasági ismeretek	10	12	12	12
Természettudományi ismeretek	8	9	12	12
Társadalmi ismeretek	–	–	6	6
Jogi ismeretek	–	6	9	9
Nemzeti élet és művelődés	20	27	28	28
Gyakorlati számolás, mérés és fogalmazás	–	–	–	20
Összesen:	60	80	100	120

3. táblázat: Népművelési, közművelési tanfolyamok tárgy- és óraterve

Forrás: Tantó József. (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929. 136.

Támogatott és ajánlott tanfolyamok

Egészségügyi tanfolyamok

Különösen az orvosok közreműködésére számítottak, hogy felvilágosító, meggyőző, oktató eszközökkel segítsék elő a babonákból, tévhitekből, tudatlanságból származó egészségügyi problémák elkerülését. Fontos szerep jutott ezek mellett az elsősegélynyújtó tanfolyamnak is.

Nőnevelési tanfolyam

A női hivatással kapcsolatban álló ismereteket felölelő tanfolyamok tartoztak ebbe a csoportba. Így a csecsemőápolás, gyermekgondozás, gyermeknevelés, otthon-gondozás, háztartás, a főzés és a különféle női kézimunkák (varrás, szabás, hímzés, horgolás, kötés, csipkeverés stb.) köréből szervezett tanfolyamok. A gyakorlati képzéshez szükséges nyersanyagot és az eszközöket a résztvevők vitték magukkal.

Gazdasági tanfolyamok

A gazdálkodási, kertészeti, gyümölcsstermelési, gyümölcsfa-ápolási, méhészeti, valamint a mindennapi életben általában szükséges gyakorlati, technikai ismereteket adó tanfolyamokat főként férfiak látogatták.

Háziipari tanfolyamok

A tanfolyamok célja volt megtanítani a földműves családokat a rendelkezésükre álló nyersanyagok feldolgozására, ezáltal a család szükségleteit is ellátták, de a főleges termékek eladásával mellékkeresethez is juthattak. A háziipari tevékenységen belül népszerűek voltak a kosárfonás, fafaragás, seprőkötés, szalmafonás, kukoricacsuhé-fonás, vászonszövés, kender, lenfeldolgozás és a gyékénymunka területén gyakorlati képzést adó tanfolyamok szervezése.

Művészeti és kedélyképző tanfolyamok

Az ének-, zene-, nóta- és versmondó tanfolyamok mellett, az olvasódélutánok és esték, a képzőművészeti alkotásokat bemutató előadások a magyar kultúra értékeit terjesztették. A kedélyképző tanfolyamok elvégzése után a művészeti tevékenységhez kedvet érző felnőttek különböző művészeti körök munkájába kapcsolódtak be (dalkörök, műkedvelő színjátszó körök).

Idegen nyelvi, ügyességi tanfolyam

Szervezhető volt idegen nyelvi, ügyességi (gyorsírás, gépirás, rajz stb.) tanfolyam is, azonban ezek nem jelentettek elsőrendű népművelési szükségletet, ezért a Népművelési Bizottság anyagi támogatás helyett csak erkölcsileg tudta segíteni ezen tanfolyamok megrendezését.

Békés vármegyében az 1921-es kezdetektől a '40-es évek elejéig sikeres munkát végzett az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság. Tevékenységük sikerét az eltelt húsz év összesített adatai is jelzik (4. számú táblázat).

A népművelési tevékenység céljaira az állami iskolák (elemi, polgári, gimnázium) helyiségei ingyen a szervezők rendelkezésére álltak, a nem állami iskolák igénybevételehez a fenntartó engedélyére volt szükség. Ez az intézkedés főként a külterületeken bizonyult kedvezőnek, ahol más közös épület nem lévén az iskolába könnyebben elmentek az emberek, de a falvakban és a városokban is szívesebben vették, ha ismerős, megszokott helyen voltak a programok, például a kulturházakban vagy a népházakban. A tanfolyamok és előadások nagy részét amúgy is a vármegye pedagógusai tartották, az elemi népiskolai tanítótól a középiskolai rendes tanárig. Mellettük részt vettek a Népművelési Bizottság munkájában a papok, a jegyzők, az orvosok és – más értelmiségiek mellett – a mesteremberek, illetve a gazdák is.

	Előadás	Tanfolyam
Népművelési és közművelési	88 508	–
Műsoros délután és este	2 155	–
Mesedélután	7 277	–
Tanulmányi kirándulás	244	–
Népművelési hangverseny	348	–
Alkalmi ünnepség	3 008	–
Műkedvelői előadás	2 509	–
Analfabéta	143	11 339
Alapismeret terjesztő	231	15 941
Népművelési és közművelési	216	14 434
Művészeti és kedélyképző	104	6 160
Férfi jellemképző	19	1 292
Nőnevelési és női jellemképző	433	30 640
Egészségügyi tanfolyam	61	3 367
Gazdasági	183	8 383
Háziipari	106	16 555
Idegen nyelvi	13	1 100
Gyakorlati, ügyességi	147	8 559
Népfőiskolai	7	1 767

4. táblázat: *Tanfolyamok Békés vármegyében 1921 és 1941 között*

Forrás: Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának IV. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1943. 152.

ÖSSZEGZÉS

A tanítók az iskolán kívüli Népművelési Helyi Bizottság munkájába bekapcsolódva különböző témájú előadásokat tartottak. Ezek az előadások minden tanévben rendszeresen folytak, és egyes helyeken tanfolyamokká alakultak át.

A népművelődési tervet közösen készítették a Népművelődési Bizottsággal. A Bizottság irányító céljának, elsődleges feladatának a következőket tekintette: *„Az iskolán kívüli népművelés útján kell megtanítani a falu népét a mai életben nélkülözhetetlen ismeretekre. Meg kell tanítani gazdasági, világnézeti, technikai, kémiai és minden olyan tudásra, amely az ő egyéni hivatásához, foglalkozásához szükséges, hogy a létért való küzdelemben alul ne maradjon”*.⁴

Az előadások, a tanfolyamok sokrétű lehetőséget biztosítottak a falvak, a tanyák embereinek, hiszen a tájékoztató jellegű népművelési előadások címének kiválasztásánál a tanítók figyelembe vették a községi, tanyai problémákat, így aktuális ismereteket nyújtottak. Az alapismereti tanfolyamon az ismeretek felújítására, a hiányok pótlására fektettek nagy hangsúlyt.

A művelődésnek a fent említettek mellett lehetőséget biztosított az olvasókör, melyek közül Békés vármegyében az elsőt Jánovszky György szervezte meg a szarvasi tanyavilágban. A tanítók követték példáját, így rövid időn belül szinte mindegyik tanyasi iskolában hozzájuthattak könyvekhez a földművelésből élő emberek. Az olvasókörök a belügyminiszter által is jóváhagyott alapszabály alapján működtek, az alapszabályban megállapított rend szerint választották meg évenként vezetőségüket, és hozták meg határozataikat.

Összességében elmondható, hogy az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok nagymértékben támaszkodtak az iskolákra és a kor pedagógusaira, akik nagy lendülettel vetették magukat a népnevelés folyamába. A központi támogatásnak köszönhetően dotálták a Népművelődési Bizottságokban végzett munkájukat, ami egyrészt természetes motivációt adott számukra, azonban a hivatásszeretet, a tudásba vetett hit, az ismeretek átadásával való segítség arra ösztönözte őket, hogy a megterhelő iskolai munkájuk után, a tanítványaik szüleit is felvértezzék olyan hasznos ismeretekkel, kialakítsanak bennük olyan kompetenciákat, melyek az adott körülmények között segítette őket abban, hogy beilleszkedjenek az akkor is folyamatosan változó társadalomba.

Dr. Lipcsei Imre
főiskolai tanár, dékán
Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar

⁴ Antalfia Antal: *A magyar népművelés története, szervezete, célkitűzései*. In: Tantó József (szerk.): *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933. 39.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Antalfia Antal: *A magyar népművelés története, szervezete, célkitűzései*. In: Tantó József (szerk.): *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933. 38–45.

Benisch Artur: *Az analfabetizmus az 1930. évi népszámlálás útján*. In: *Néptanítók Lapja*, 1933 (66)/10. 339–343.

Erdmann Gyula – Havassy Péter (szerk.): *Békés Megye Képes Krónikája*. Békés megye Millenniumi Emlékbizottsága, Gyula, 2001.

Lipcsei Imre: *A békés vármegyei oktatásügy története a két világháború közötti időszakban*. TSF, Szarvas, 2006.

Szentkereszti Tivadar: *Békés Vármegye népoktatásának története*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1932.

Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának I. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1928.

Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929.

Tantó József (szerk.): *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933.

Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának IV. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1943.

ABSTRACT

The study provides a comprehensive view on the organization and mission of the Hungarian „people’s education” between the two World Wars. The programs organized for adults communicated at the time a wide scope of general knowledge. The Board of People’s Education sought to make up for the shortages left by schools and organize further education for people with different educational degrees. The courses were held mostly by local schools and teachers developed the basic skills of illiterate person or gave students practical knowledge which they could profit in everyday life from.